

extra contract opgesteld, inhoudende dat door Jan Sprengers en zijn eventuele opvolgers geen enkele uitvoering, vertoning of ontspanning in de zaal zal worden gegeven die met de katholieke geloofs- en zedenleer in strijd is. Alles ter beoordeling aan de voorzitter van het kerkbestuur, aan mijnheer pastoor dus!

Aan het eind van dit verhaal passen twee conclusies. Op de eerste plaats ziet de muur rond het kerkhof er weer keurig netjes uit en kan er weer jaren tegen. Op de tweede plaats kan Borkel en Schaft gerust zijn, met 'De Zwaan' kan van alles gebeuren, een privé-club zal

het nooit worden tenminste ... als Jan Sprengers de boodschap conform de opdracht aan zijn opvolgers heeft doorgegeven!

Geraadpleegde bronnen :

- De Drie Dobbelsteenen van Heeswijk door P. Breugelmans
- Het kerkdorp Borkel en Schaft door P. Dominicus de Jong O.C.R.
- Drie eeuwen Sint Servatius Parochie in Borkel en Schaft door Drs. Christel Aaftink
- RHC Eindhoven
- BHIC 's-Hertogenbosch
- Parochieel Archief Borkel en Schaft
- Bisschoppelijk Archief 's Hertogenbosch

“BEGRAAFPLAATSEN VORMEN DE SPIEGEL VAN DE GESCHIEDENIS VAN EEN DORP”

Auteur: Joop van Appeldorn

Uitgave: Heemkundekring Weerderheem

**oktober
2006**

Inleiding

In de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw was het een heel normale zaak om begraafplaatsen ver buiten het dorp en liefst ergens in het buitengebied te leggen. Zo ook in Valkenswaard en de oude begraafplaats werd min of meer als een last ervaren waarmee voorbij werd gegaan aan de cultuurhistorische waarde van die oude begraafplaats. Inmiddels is er in de maatschappij een kentering ontstaan ten aanzien van de beleving van de dood en wordt er ook anders aangekeken tegen begraafplaatsen. Hun cultuurhistorische en funeraire waarden worden langzamerhand meer en meer herkend en ook erkend.

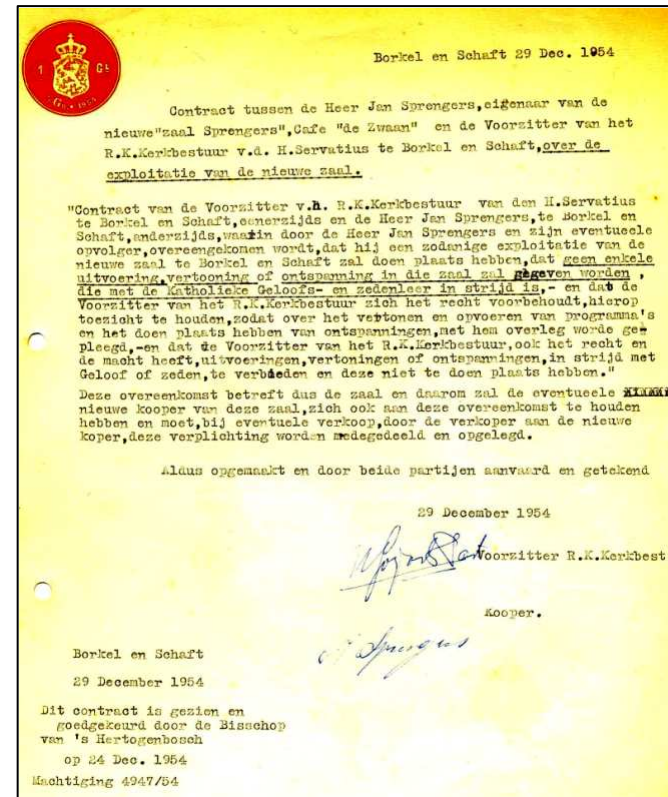
Met name in de kleinere kernen heeft de begraafplaats die 'modetrend' uit de zestiger jaren min of meer ongemerkt overleefd want daar zien we toch nog steeds het kerkhof (hof bij de kerk) centraal in het dorp naast de kerk een onopvallende, maar nadrukkelijke rol vervullen. Het is immers nooit anders geweest en als het aan de bewoners van die kleine kernen ligt, zal het ook altijd zo blijven. Toch heeft ook het kerkhof in Borkel en Schaft ooit ter discussie gestaan, een 'kwestie' waar we hier later nog uitgebreid op terug komen.

De dodencultuur is een zeer wezenlijk onderdeel van de cultuur van een volk. Ook uit geschiedkundig oogpunt verdient de ontwikkeling van deze cultuur aandacht omdat zij een bron oplevert voor onze kennis van de thans tot het verleden behorende maatschappij. Talloze grafmonumenten op de begraafplaats getuigen van belangrijke historische ontwikkelingen en personen.

Voorlopig 'n pracht verbetering. Het werk werd uitgevoerd onder leiding van architect Renders zonder vergunning gevraagd te hebben aan de Gemeente en Wederopbouw Den Bosch, dus op den smokkel - door de Gebrs. Sengers te Bergeijk."

Maar mijnheer pastoor toch!

Steeds weer opnieuw moet er echter aan het pand worden gesleuteld en het kerkbestuur komt in 1954 tot de ontdekking dat er eigenlijk steeds weer geld bij moet en dat is natuurlijk niet de bedoeling.

Bovendien wil Jan Sprengers het pand kopen om de zaal nogmaals te vergroten en een nieuw café en woonhuis te gaan bouwen. Met toestemming van de bisschop wordt in december 1954 besloten om het pand voor Fl. 9.000,= aan Jan Sprengers te verkopen, echter ... wel met een forse voorwaarde. Het kerkbestuur wil namelijk voor nu en in de toekomst een belangrijke vinger in de pap houden als het gaat over wat er in de nieuwe zaal gaat gebeuren. Daarvoor wordt een

Wat nu 'De Zwaan' is, waren vroeger zeer waarschijnlijk twee panden oftewel een soort twee onder een kap. Nogmaals, het is een veronderstelling en hoe ik ook gezocht heb, ik heb geen feitelijke bevestiging van deze veronderstelling kunnen vinden.

Bij 'De Zwaan' is dat duidelijk anders. Ook dat pand was eigendom van de kerk. In 1912 zien we een extra lastenpost in de boeken verschijnen, namelijk een bedrag van Fl. 600,= wordt besteed aan het inrichten van 'het huis van de kerk' volgens de Drankwet. Dat zou er op duiden dat op dat moment al sprake is van een 'horecagelegenheid'. In 1935 zien we voor het eerst een naam die we in relatie tot dit pand kunnen brengen. Het is Lau Claas, hij is op dat moment huurder van het pand en is in 1928 benoemd tot 'kerkmeester'. Die combinatie van kerkmeester en 'zaken doen' met het kerkbestuur komen we overigens vaker tegen!

In 1939 komt Lau Claas te overlijden en vanaf dat moment wordt het pand verhuurd aan Jan Sprengers en wel voor een bedrag van Fl. 200,= per jaar.

Jan Sprengers is een actief baasje en heeft in 1945 vergaande uitbreidingsplannen. Pastoor Goyarts omschrijft de ontwikkelingen als volgt: *"Dec. 1945. De zaal van J. Sprengers bleek voor de uitvoeringen te klein. Daarom werd besproken met Architect Renders, schuur en stal van bedoeld perceel er bij te trekken, dit zou op Fl. 1.000,= komen doch later bleek het een vergissing te zijn geweest en is 't Fl. 2.700,= geworden. Het R.K. Kerkbestuur heeft dit besproken, 't belang er van ingezien, aangezien het nog wel vijf jaar kon duren eer we 'n parochiehuis konden bouwen, en besloten er toe over te gaan. Hiermede werd begonnen 10 dagen voor Kerstmis en op 2e Kerstdag werd de eerste uitvoering van de fanfare Emos gegeven in de vergroote zaal van J. Sprengers, die nu -er zijn banken vermaakt door Jan Baken ± 180 personen kan bevatten tegen eerst slechts amper 100.*

Dat geldt zeer zeker ook voor de parochiale begraafplaats in Borkel en Schaft. Wie eens de moeite neemt om er een kijkje te nemen en de teksten op de verschillende grafzerken tot zich laat doordringen, kan niet anders concluderen dan dat dit kerkhof een grote schat aan historische informatie heeft te bieden.

Bekende namen komen we tegen, zoals de verschillende pastoors en burgemeesters maar ook de namen van Jan Maas en Christ Tegenbosch, de mannen die vlak voor de bevrijding in september 1944, door de Duitsers in koelen bloede werden neergeschoten.

Achter al die namen gaan hele verhalen schuil, soms hele gewone simpele alledaagse verhaaltjes, maar vaak ook boeiende en vooral interessante verhalen die niet alleen iets vertellen over de personen, maar vooral een beeld geven van hoe in hun tijd de mensen in Borkel en Schaft hebben geleefd.

Borkel en Schaft is met recht trots en zuinig op z'n kerkhof, een monument voor het dorp en een plek vol historie. Het is dan ook niet vreemd dat een grote groep vrijwilligers zich heeft ingezet om de historische muur rond het kerkhof weer in oude glorie te herstellen. Dankzij deze groep noeste werkers en mede dankzij financiële steun van de gemeente Valkenswaard en die bank die zoveel cultuur in haar beleid stopt, ziet het er voorlopig weer pico bello uit en de muur rond het kerkhof kan er weer jaren tegen.

Dit verhaal gaat op de eerste plaats over 'begraven in Borkel en Schaft'. Daarvoor mocht ik vrijuit in het parochieel archief rondstruinen, en ja, dan ontdek je dingen die daar misschien slechts zijdelings mee te maken hebben maar die toch zodanig boeiend zijn, dat het achterwege laten van die feiten zonde zou zijn en dus...!

MEMORIALE PAROCHIAE SANCTI SERVATII BORKEL EN SCHAFT

Voor een groot deel van al onze wetenswaardigheden ligt de basis in de aantekeningen die de verschillende pastoors trouw hebben gemaakt. Daaruit blijkt dat het 'runnen' van een parochie bepaald geen sinecure is. Ik heb altijd in de heilige veronderstelling geleefd dat een pastoor vooral bezig was met het winnen en verzorgen van de zieltjes, maar een groot deel van de tijd van mijnheer pastoor wordt,

althans in de periode waar dit verhaal over gaat, besteed aan het bij elkaar knopen van de financiële eindjes. (Tegenwoordig zouden we zo iemand 'manager' noemen!)

Het is bepaald ook niet niks om voor zo'n kleine dorpsgemeenschap als Borkel en Schaft een kerk van allure op te richten en vervolgens ook in stand te houden. Van de andere kant zie je ook dat binnen zo'n gemeenschap steeds weer mensen zijn te vinden die de kerk op de een of andere manier financieel willen steunen en dan gaat het niet om 'centen' maar om echt grotere bedragen. Ze krijgen daar dan wel iets voor terug, namelijk tot in lengte van jaren worden er heilige missen van en voor hen opgedragen, fundaties heet dat met een mooi woord.

Dankzij dat keurig bijhouden van allerlei zaken door de verschillende pastoors, zijn we nu in staat om ons een beeld te vormen van hoe het in zo'n kleine parochie reilde en zeilde. Een zeer boeiend relaas betreft het verhaal van pastoor Goyarts die op 8 september 1944, dus net voor de bevrijding, in Borkel en Schaft als pastoor wordt aangesteld.

Zo was de kerk oorspronkelijk eigenaar van het H. Hartplein, het latere Mgr. Kuijpersplein. Het kerkbestuur is in 1956 niet langer bij machte om het plein naar behoren te onderhouden. Besloten wordt om het plein voor het bedrag van Fl. 1,= te verkopen aan de gemeente, onder voorwaarde dat het plein fatsoenlijk zal worden onderhouden en dat het H. Hartbeeld zal blijven staan of, als het beeld eventueel verplaatst zou moeten worden, dit in overleg met het kerkbestuur zal gebeuren. Inmiddels is dit H. Hartbeeld verplaatst naar het nieuwe deel van het kerkhof.

Een andere interessante transactie is die van 'De Zwaan'. Nogmaals, regelmatig komt in de boeken de kreet: "het huis van de kerk" voor zonder nadere duiding.

Geen adres maar ook geen kadastraal nummer. Dan wordt het moeilijk, zeker als je vast moet stellen dat de oude kadastrale gegevens van de oude gemeente Borkel en Schaft nog steeds niet echt toegankelijk zijn.

Zo komen we rond 1900 de naam 'Net van Buul' tegen, zij komt van Woensel en staat te boek als winkelierster. Daarna zien we een zekere Janus Janssen ten tonele verschijnen. Hij is manoufacturist en getrouwd met Adriana Jonkers.

Ook komen we de naam van F. Heerebeek tegen, die agent van politie is en later gaat samenwonen met Bert Hoevenaars. Hij huurt het huis dat de kerk feitelijk geschonken heeft gekregen van Maria Catharina Jonkers, weduwe van Antonius Jonkers. Bert Hoevenaars is kleermaker en koopt in 1948 het 'huis van de kerk'.

Op basis van deze feiten en wat ik zo hier en daar in Borkel en Schaft te horen kreeg, durf ik de veronderstelling aan dat met name het laatste huis, het huis was dat direct naast de kerk stond.

Er stroomt nog heel wat water door de Dommel voordat er een oplossing komt. Voorlopig worden de grafrechten wat nadrukkelijker aangescherpt en dat betekent dat er toch behoorlijk drastisch geruimd gaat worden. Uiteindelijk komt er, na veel vijven en zessen, in 1987 een uitbreiding van het eigen parochiële kerkhof op een stuk eigen grond van de parochie, rechts van het toegangspad naar de kerk.

Iedereen schijnt weer tevreden en van de gemeente Valkenswaard kan ik me dat heel goed voorstellen!

Tot slot

Nog even tot slot een zijspoortje. Het heeft niet direct met de begraafplaats te maken, maar het geeft wel aan hoe 'de kerk' centraal in de gemeenschap van Borkel en Schaft staat.

In de loop van de jaren zien we steeds weer allerlei transacties terug komen. Hier een stukske weiland, daar wat woeste grond en zelfs huizen worden verhandeld. De kerk komt voornamelijk aan zijn middelen via de eerder genoemde fundaties, maar er worden ook regelmatig legaten en schenkingen gedaan, waarbij een enkele keer zelfs complete huizen met bijbehorende grond behoren.

Voorals er weer eens een grote uitgaaf voor de deur staat, gaat de pastoor op pad en dan heeft hij zo zijn adresjes waar hij bij voorbaat weet dat hij niet tevergeefs aanklopt.

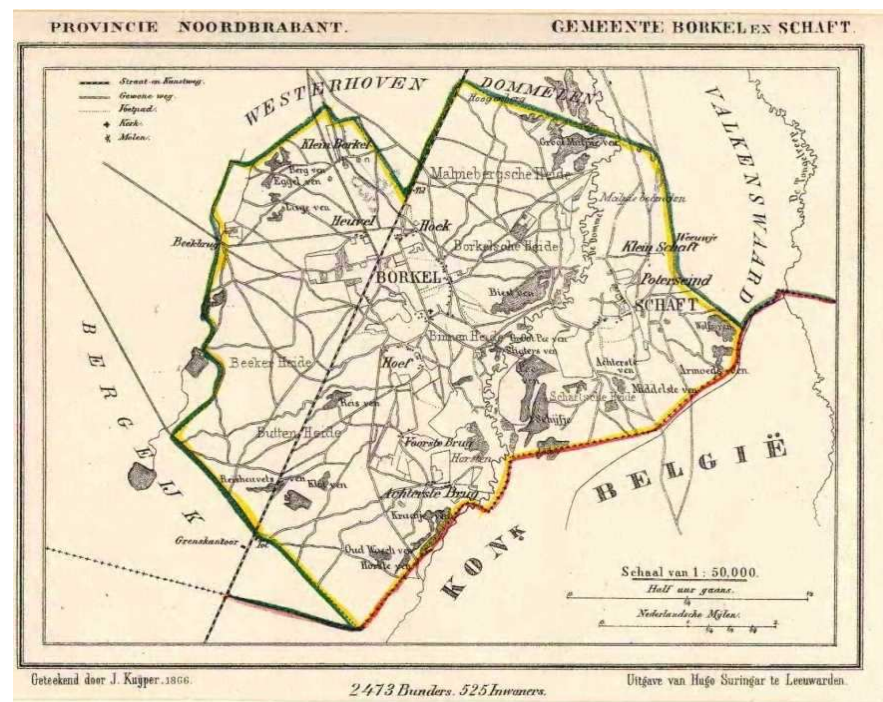
Een deel van dat geld wordt belegd op de meest gebruikelijke manier, namelijk in obligaties en effecten maar dus ook in 'huizen'. De kerk verhuurt die huizen, maar op den duur wordt dat bezit weer afgestoten omdat er voor de kerk, de toren of het orgel weer extra middelen nodig zijn.

Hij beschrijft daarin zeer nauwgezet wat er die laatste dagen van de oorlog allemaal in en rond Borkel en Schaft gebeurt en hoe hij het zelf allemaal ervaart. Hij schrijft namelijk niet op van 'horen zeggen' maar hij zat er zelf middenin en het scheelde niet veel of zijn ambtsperiode in Borkel en Schaft zou maar van heel korte duur zijn geweest.

Dit verhaal gaat echter over de begraafplaatsen in Borkel en Schaft en dat relaas over die bevrijding moet u maar even tegoed houden!

Er waren eens ...!

Er waren eens twee afzonderlijke kerkdorpjes, te weten Borkel en een stuk verderop Schaft, die onderdeel uitmaakten van een grotere gemeente samen met Bergeijk, Westerhoven en Riethoven.

Sinds het Keizerlijk decreet van 14 mei 1810 vormen die twee kerkdorpen samen één gemeente en logisch dat daaraan de naam 'Borkel en Schaft' wordt toegekend. Vervolgens weten we natuurlijk allemaal dat deze zelfstandige burgerlijke gemeente in 1934 weer wordt opgeheven als zowel Borkel en Schaft als Dommelen samen met Valkenswaard één nieuwe gemeente vormen van groot Valkenswaard.

Het feit dat Borkel en Schaft vanaf 1810 samen één burgerlijke gemeente vormen, wil nog niet zeggen dat het in de beleving van de burgers ook als zodanig wordt ervaren. Feitelijk verandert er op dat moment niet zo verschrikkelijk veel. Al eeuwen lang zijn er twee kerkdorpjes die ieder voor zich een kleine hechte gemeenschap vormen en min of meer ontstaan zijn rond hun eigen kapel en in een latere fase ook hun eigen kerkhof, uiteraard vlakbij die kapel.

Na de kapel en het kerkhof verschijnt een ander ontmoetingspunt namelijk de herberg en zo ontstaat een kleine kern waar rondom de burgers zich vestigen.

De Dommel was de natuurlijke grens tussen beide kerkdorpjes maar de beide 'kernen', en vooral het kerkdorpje Borkel ligt een heel stuk van die Dommel af. Pas later, als in 1845 de centrale kerk wordt gebouwd ontstaat het 'levendige centrum' aan het H. Hartplein (Mgr. Kuijpersplein) waardoor de beide kernen, ook in beleving, meer naar elkaar toe groeien als één gemeente.

Dat de beide kerkdorpjes eigenlijk niet zo veel met elkaar op hebben, blijkt ook uit het feit dat de inwoners van Borkel georiënteerd zijn op Westerhoven en Bergeijk terwijl die van Schaft veel meer gericht zijn op de Heerlijkheid Waalre-Valkenswaard.

Het kerkbestuur voelt er enerzijds niet zo verschrikkelijk veel voor om weer een nieuw parochieel kerkhof te gaan stichten omdat men van mening is dat de bijbehorende lasten voor een kleine gemeenschap als die van Borkel en Schaft niet op te brengen zijn. Van de andere kant is het kerkbestuur van mening dat een eigen dorpskarakter vraagt om een eigen kerkhof, maar men wil graag de mening van de parochieraad horen.

Vervolgens wordt, in overleg en in samenwerking met de wijkraad, een enquête gehouden onder alle inwoners van het dorp van 18 jaar en ouder. Op 16 en 17 april 1971 worden de formulieren huis aan huis bezorgd en op 19 april worden ze weer netjes opgehaald.

De uitslag zal voor niemand een verrassing zijn geweest. Er zijn 514 volledig en goed ingevulde formulieren over de kerkhofkwestie binnengekomen waarvan 263 door mannen en 251 door vrouwen zijn ingevuld. Maar liefst 91,5 % is van mening dat er bij voorkeur in Borkel en Schaft begraven moet worden. Maar liefst 96 % vindt dat de gemeente, in samenspraak met de parochie, voor een nieuw kerkhof moet zorgen en 94 % is van mening dat gewoon het raadsbesluit uit 1933 moet worden uitgevoerd.

Het college van Valkenswaard reageert begin 1970 en zegt zich niets van die oude toezegging te kunnen herinneren en zo die er al zou zijn geweest, die natuurlijk niet het huidige college van Valkenswaard kan worden aangerekend. Bovendien stelt het college dat het economisch niet verantwoord zou zijn om in Borkel en Schaft een gemeentelijke begraafplaats aan te leggen. Als er dan, ook na ruiming, geen plaats meer zou zijn op het parochiële kerkhof, dan kan men heel goed gebruik maken van de algemene begraafplaats in Valkenswaard.

Enig speurwerk op het gemeentehuis in Valkenswaard levert een paar maanden later echter ander nieuws op. Het schijnt inderdaad zo te zijn dat het college van B & W van Borkel en Schaft tijdens haar vergadering van 12 augustus 1933 (dus net voor het opheffen van de zelfstandige gemeente Borkel en Schaft!) besloten heeft om een perceel grond van 2625 m², gelegen in de Borkelse Heide voor Fl. 25,= aan de kerk van de H. Servatius te verkopen. Oeps, dat waren nog eens prijzen!

Dit besluit werd op 5 september 1933 door de provincie goedgekeurd. Het verhaal is dan wel twee keer op en neer geweest want de provincie wil toch wel graag weten waarop die lage prijs is gebaseerd! De verklaring is heel simpel, het gaat hier om hoge zandgrond van slechte kwaliteit die niet is te cultiveren en bovendien is als voorwaarde opgenomen dat een belangrijk deel van de grond als begraafplaats dienst zal gaan doen. De provincie is kennelijk met die verklaring tevreden gesteld. Vervolgens wordt het stil en gebeurt er niets. Er is dus nooit door middel van een transportakte uitvoering aan dit besluit gegeven en dus ... is de gemeente (nu dus de gemeente Valkenswaard!) nog steeds eigenaar van dat stuk grond!

Overigens, de beide kerkjes moeten sinds 1690 samen een pastoor delen en dus hebben ze eigenlijk al heel lang toch iets gemeenschappelijks!

Het oude Borkel wordt vooral gekenschetst door barre heide met veel vennen en heel veel magere en schrale zandgrond waar de bevolking veel moeite heeft om de kost te verdienen. Schaft daarentegen beschikt over vruchtbare gronden wat zijn oorzaak vindt in het feit dat er sprake is van beekklei en dat is weer het gevolg van de ligging van Schaft wat dichterbij de Dommel. Uit dit gegeven mogen we concluderen dat in die tijd de Dommel kennelijk nog een 'schone' rivier is. In algemene zin wordt dan ook verondersteld dat de inwoners van Schaft over een wat hogere levensstandaard konden beschikken dan die van Borkel.

Wet op de lijkbezorging

Vanaf het eerste moment dat ik me ging verdiepen in het verhaal van de begraafplaatsen in Borkel en Schaft heb ik me afgevraagd wat er met die oude begraafplaatsen is gebeurd. Was er iets geregeld of mocht gewoon direct de ploeg er in?

Eigenlijk heb ik het echte fijne van de zaak niet boven water gekregen, maar vermoedelijk was er gewoon niets geregeld. Het eerste wat ik heb gevonden is een Besluit van Napoleon uit 1805 waarbij de keizer aankondigt dat in kerken e.d. niet begraven mag worden. Een vervolg daarop is een Besluit van 'Zijne Majesteit' uit 1827 dat inhoudelijk niets meer maar ook niets minder regelt dan wat Napoleon in 1805 ook al had vastgesteld.

Vervolgens duurt het tot 10 april 1869 als "*Wij, Willem III, bij de Gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje Nassau, Groot Hertog van Luxemburg, enz, enz, enz,*" een Wet afkondigt waarbij het begraven van lijken is geregeld.

Art. 18 van bedoelde wet schrijft onder andere voor dat een begraafplaats door een muur, heining, rasterwerk of heg, ter hoogte van ten minste twee meter, wordt afgesloten. Zowel in Borkel als in Schaft werd de begraafplaats afgeschermd door een beukenheg. Een deel van die heg is in beide gevallen vandaag de dag nog steeds aanwezig.

Vervolgens bepalen art. 23 en 25 dat graven niet mogen worden 'geroerd' dan met toestemming van de eigenaar en na verloop van tien jaar. Na die tien jaar mag er worden gezaaid of geplant maar niet dieper dan vijftig centimeter in de grond. Dieper graven mag pas na dertig jaar! Inmiddels is deze wet al weer een paar keer gewijzigd en aangevuld om met name zaken als crematie ook wettelijk mogelijk te maken.

Op zich denk ik dat dit soort regeltjes alleszins redelijk zijn, je gaat toch met een zeker respect om met de doden, maar vóór 1869 is er op dit gebied kennelijk nog maar heel weinig geregeld.

Prutskerkskes

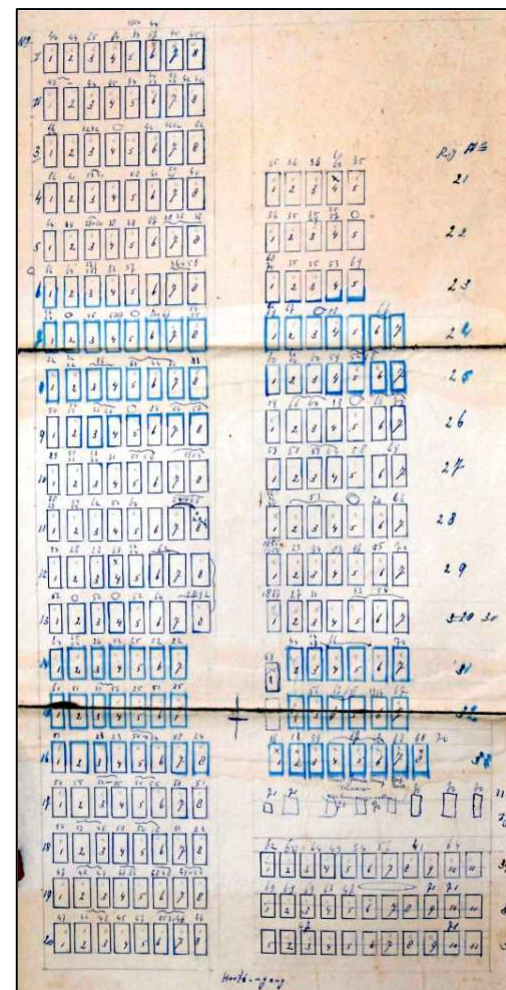
Voordat u nu met z'n allen in de telefoon klimt en mij ter verantwoording roept voor deze mogelijk wat oneerbiedig klinkende kwalificatie, moet ik u melden dat deze uitspraak komt van Mgr. den Dubbelden als hij in 1836 de situatie ter plaatse in ogenschouw komt nemen.

Het gaat dan over de heftige discussie of er wel of niet een nieuwe kerk moet komen. Juist omdat deze zaak nogal wat voeten in aarde had, komen we hier later uitgebreid op terug.

Het bestaat uit drie grote stukken karton, beplakt met wit papier, waarop de verschillende rijen op het kerkhof zijn aangegeven. Daar hoort ook een schoolschriftje bij, waarin staat vermeld wie op welke plaats ooit is begraven.

Ook op het schriftje staat geen datum, wel de aantekening dat dit schrift goed bewaard moet worden en dat hebben de achtereenvolgende kerkbesturen dus netjes gedaan!

In verband met eerdergenoemde problemen schrijft het kerkbestuur in november 1969 een brief naar het college van Burgemeester en Wethouders van Valkenswaard met de vraag of de gemeente maar even, conform eerdere toezeggingen, voor een nieuw kerkhof wil zorgen. Die oude toezegging slaat op een besluit van het voormalige college van B & W van de voormalige gemeente Borkel en Schaft dat in 1933 zou zijn genomen en waarbij een toezegging wordt gedaan om een hectare grond in het Biestven daarvoor te reserveren.

Zoon Arie is bereid de kosten voor zijn rekening te nemen en dus kan pastoor van Hout bij steenhouwer Barette een nieuw stenen kruis laten maken. Kosten Fl. 60,= inclusief Fl. 10,= voor het voetstuk en tien cent per aangebrachte letter. Het voetstuk wordt in ieder geval op dit moment niet gebruikt, want het stenen kruis prijkt nu, uit waardering voor het vele werk dat pastoor Dobbelsteen voor de kerk heeft gedaan, aan de gevel van de kerk.

In 1900 laat het kerkbestuur een poort plaatsen voor de kerk en ter plaatse wordt alles 'opgehaald'. Voor de poort worden drie bedrijven uitgenodigd om in te schrijven. Het zijn H. Lemmens uit Borkel en Schaft, J. van den Wildenberg uit Waalre en W. Nootjes uit Valkenswaard. Deze laatste is de laagste inschrijver en krijgt het werk voor het bedrag van Fl. 60,=. Een zekere J. Verweijen heeft toegezegd alles te betalen inclusief het laten vergulden van de poort wat dan wel Fl. 10,= extra kost.

In 1903 moet er weer wat aan de schansmuur gebeuren. De muur moet opnieuw worden gevoegd en Adriaan Bots mag de klus klaren. Tot slot komen we in 1989 nog een keer een reparatie van de muur tegen en nu, anno 2006, is de muur rond het kerkhof opnieuw onder handen genomen en het ziet er allemaal weer piekfijn uit.

'Kerkhofkwestie'

Eind jaren zestig dient zich een probleem aan. Het parochiale kerkhof is simpelweg vol en dat betekent óf een drastische ruiming van oude graven óf de overleden parochianen worden in de toekomst in Valkenswaard ter aarde besteld.

Zeer waarschijnlijk uit die tijd (er is nergens een datum te ontdekken!) treffen we in het parochiaal archief een lijst aan waarop het hele kerkhof is ingetekend.

Borkel

Uit de overlevering weten we dat Borkel al rond 1400 een kapel rijk is, het is dan geen 'zelfstandige' parochie maar het maakt onderdeel uit van de parochiekerk van Westerhoven. Voor Schaft is het allemaal wat onduidelijker, vermoedelijk is daar zo rond 1500 de eerste kapel gebouwd.

In Borkel was de kapel vernoemd naar de heilige Antonius en in Schaft zien we de heilige Opperapostel Petrus ('Sint Petrus Banden') verschijnen, waar later de plaatselijke Schut naar vernoemd wordt.

Op 15 mei 1648 wordt de Vrede van Munster getekend en iedereen verwacht dat vanaf dat moment de katholieken weer volop in alle openheid hun geloof kunnen belijden, maar het tegendeel is een feit. Kerken en kapellen moeten worden 'gezuiverd' van alle ornamenten en mogen hooguit nog als bergplaats worden gebruikt.

Wel mogen de gelovigen hun diensten houden in de zogenaamde 'schuurkerken', maar dan zonder uiterlijk schoon. De meeste kapellen blijven echter als gebouw wel bestaan en we boffen dat landmeter Hendrik Verhees de moeite heeft genomen om schetsen te maken van de verschillende kapellen. Zo kan het nageslacht alsnog kennis nemen van hoe in die tijd het godshuis er uit zag.

Uit bovenstaand plaatje blijkt dat de kapel in Borkel er vrij simpel uit zag en dat met name het kapelgedeelte, in tegenstelling tot de pastorie, geen zonlicht kan ontvangen vanwege het volledig ontbreken van ramen.

Mijnheer Verhees vertelt ons tevens dat de kapel van Borkel onder Westerhoven valt en dat daar (in Westerhoven dus) begraven moet worden. Het plaatje stamt uit 1789 en dus is er in die tijd nog geen kerkhof in Borkel. Vermoedelijk is het kerkhof in Borkel in of direct na 1798 in gebruik genomen en vanaf 1805 houdt de toenmalige pastoor de Noot een begraafregister bij, waar de overledenen van beide parochies in staan opgetekend.

We weten allemaal dat er vanaf 1832 een kadaster is waarin alle grondtransacties worden vastgelegd. We weten ook dat onze 'kring' ooit de onverschrokkenheid heeft gehad om die kadastrale situatie in 1832 via een kadastrale atlas vast te leggen en daarom kunnen we

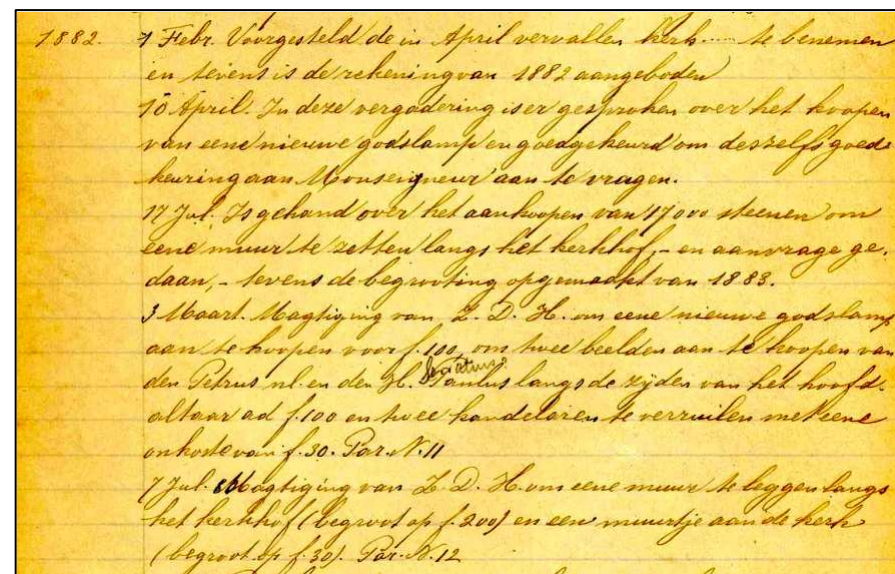
heel fraai dat oude kerkhof in Borkel terug vinden. Op bijgevoegd plaatje zien we op Sectie B, nr. 261 het kerkhof met in de directe omgeving ook de plaats

van de kapel en de pastorie. Uit dat plaatje kunnen we ook heel goed herkennen dat rond die kapel en kerkhof zich een 'kerkdorpje' heeft ontwikkeld zoals we hiervoor reeds opmerkten.

Op 9 december 1845 wordt het kerkhof, groot 389 m², opgeheven en de grond van het kerkhof, maar ook die van de kapel en pastorie, worden verkocht aan Fransisca Smets, weduwe van Jan Snellens en alles te samen voor de somma van Fl. 80,=. Volgens de akte staat zij te boek als 'landbouwster en herbergierster' en van Jan Snellens weten we dat hij ook nog ooit kerkmeester is geweest. Fransisca heeft niet lang gebruik gemaakt van de grond, want op 26 maart 1846 komt zij te overlijden.

Vervolgens gaat de grond over naar Servaas Moonen, de overgrootvader van Mieske Moonen en dan weet iedereen waar we het over hebben.

De kosten worden begroot op Fl. 200,= en na aanvraag, wordt door het Bisdom hiervoor goedkeuring verleend. Met dat aantal stenen kan, naar mijn bescheiden mening, een aardige muur neergezet worden en als je rekening houdt met het feit dat het kerkhof op dat moment nog niet helemaal de omvang heeft zoals tegenwoordig, zou het heel goed kunnen zijn dat diezelfde stenen, na een stevige afbikbeurt, nu nog steeds in gebruik zijn. Ik ben in ieder geval in de loop der jaren geen nieuwe investering in dit soort stenen tegen gekomen.

In 1893 wordt een bedrag van Fl. 60,= aan de reparatie van het hek van de kerk besteed.

Eind 1895 komt pastoor van Hout tot de ontdekking dat het stenen kruis op het graf van oud pastoor Dobbelsteen in verschillende stukken is gebroken. In januari 1896 schrijft hij een brief naar A.J. Dobbelsteen, pastoor in Son en zoon van de oud pastoor met het verzoek of hij misschien bereid is om een nieuw kruis te bekostigen.

Als je vervolgens kijkt naar de opbrengst van de pacht van dat jaar, zou je haast gaan denken dat mijnheer pastoor stiekem misschien toch een rol heeft gespeeld, want de opbrengst is dat jaar Fl. 4.500,= terwijl normaal gesproken de jaarlijkse pacht nooit hoger uitkomt dan Fl. 2.500,=!

In dit verband past een versje van Frans Hoppenbrouwers, die kennelijk ook heel nadrukkelijk heeft geconstateerd dat het allemaal niet zo lekker loopt tussen de verschillende overheden. Dat versje luidt als volgt:

Het belang van kerk en staat
loopt zelden parallel
Wat de één verwerpt als ernstig kwaad,
verdedigt de ander fel.
Misschien dat die onenigheid
in oorsprong ligt bij God,
Die uitging van de redelijkheid
en wij... van áltijd mot'.

In 1845 bij het realiseren van de nieuwe kerk, krijgt Borkel en Schaft dus ook een centrale begraafplaats en zoals dat hoort, naast de kerk. De eerste overledene die op het nieuwe kerkhof ter aarde wordt besteld is Theodorus Nollen en wel op 15 september 1845.

In de loop der jaren zien we, via het 'Memoriale Parochiae' van de pastoor, wat zaken passeren. Dat begint op 16 december 1876 als het kerkbestuur een aanvraag bij het Bisdom indient om een hek voor en een kruis op het kerkhof te mogen plaatsen.

Op 17 juli 1882 wordt in het kerkbestuur uitvoerig stil gestaan bij de aanschaf van 17.000 stenen om een muur te zetten langs het kerkhof.

Voor alle duidelijkheid zetten we maar even een stamboomje op en daarbij komen we tot de ontdekking dat Servaas Moonen in eerste instantie te boek staat als 'landbouwer', maar als in 1882 zijn zoon Hendrik in het huwelijk treedt, zien we in de akte ineens het beroep van 'herbergier' verschijnen en daarmee heeft hij kennelijk het 'ambacht' van zijn voorgangster voortgezet.

De schuurkerk stond ongeveer op de plek waar nu het huis met voortuintje van Mies Moonen is gesitueerd en tegenover het huis van Mies, waar nu een weiland met schuur is gelegen, lag het kerkhof.

Mies heeft al jarenlang, direct achter zijn huis, een camping en die wordt vooral bezocht door mensen die van de natuur houden en bijzonder zijn gesteld op hun rust. Een betere plek kunnen ze dan nauwelijks vinden!

Overigens, op de plaats waar vroeger het kerkhof lag heeft Mies jarenlang ook groepen kampeerders gehuisvest. Ik vraag me af of die mensen er enige weet van hadden wat er allemaal onder de groene zoden lag!

In de gevel van het huis van Mies is een gevelsteen gemetseld uit het jaar 1908 met de initialen SM en HS.

Die initialen staan voor Servaas Moonen en Hendrik Slegers. Deze laatste is bekend als 'Driek' en is een halfbroer van Servaas. Dit huis werd in 1908 gebouwd maar zag er toen toch iets anders uit. Daarvoor had er een soort tweekapper gestaan waar Hendrik Moonen en zijn gezin in de ene helft en Driek en Toon Tegenbosch in de andere helft woonden.

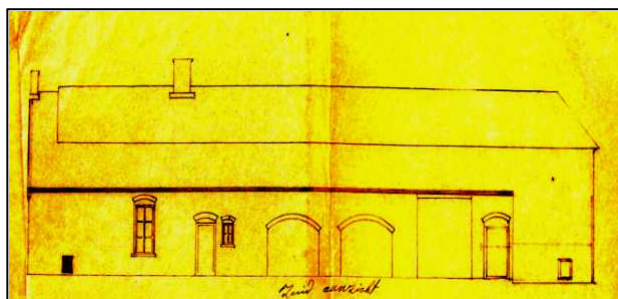
Dit huis brandt in 1908 tot de grond toe af en de weduwe van Hendrik Moonen bouwt in dat jaar ter plekke een nieuw huis. We hebben daar nog een bouwtekening van gevonden

maar daar moeten we ons niet al te veel van voorstellen. We zouden het nu 'een krabbeltje' noemen want veel meer is het niet.

Ook de bouwaanvraag beslaat niet meer dan een A-5je waarop ook nog eens burgemeester van Hout en secretaris Baken voor akkoord tekenen. Het pand staat vijftwintig meter van andere woningen verwijderd en daarom mag er een strooien dak op komen.

Tot 3 mei 1920 zit er in het huis ook nog een herberg. De ruimten die tegenwoordig als voorkamer en hal in gebruik zijn, waren tot die tijd een herberg. Als Servaas Moonen trouwt houdt de herberg op te bestaan en wordt de ruimte aan het woonhuis toegevoegd. In 1964 is er weer brand en gaat een deel van het huis,

huis staat de linker kant, in vlammen op. Een deel van de oude muren staat er nog, maar dit deel is nu een stuk lager.

Beide dames doneren samen maar liefst een bedrag van Fl. 2.600,= en dat kan mijnheer pastoor heel goed gebruiken.

Ik weet niet of het er iets mee te maken heeft, burgemeester Baken komt van Westerhoven, waar zijn vader ook het ambt van burgemeester uitoefende maar later in 1946 dient zich een nieuw conflict aan. In die tijd willen de Zusterkens van Tegelen naar Borkel en Schaft komen en zij zouden zich vestigen in het oude gemeentehuis, met aan de ene kant een naaischool en aan de andere kant een bewaarschool. Iedereen is dolgelukkig met de komst van de zusterkens, er is echter één uitzondering en dat is de dan oud-burgemeester Baken. Volgens pastoor Goijarts staat oud-burgemeester Baken in alles tegenover de pastoor en werkt hij hem steeds tegen, zoals dat ook al was bij zijn voorgangers de pastoors Rijbroek en van de Bichelaer. De zaak escaleert als de pastoor met erg veel enthousiasme vanaf de preekstoel bekend maakt dat de zusterkens in het huis van de weduwe Heuvels hun intrek nemen, waarbij hij nadrukkelijk dank uitsprekt in de richting van de familie Heuvels. Oud-burgemeester Baken roept vervolgens woedend door de kerk: "*niet nodig*", waarop iedereen heel verstandig het zwijgen er toe doet.

Een jaar later is het weer raak. De jaarlijkse bankverpachting is aan de orde en oud-burgemeester Baken heeft sinds jaar en dag twee banken in pacht. Zijn eerste bank zet hij in op Fl. 60,= maar er zijn ook anderen, die kennelijk meer speciaal deze bank willen pachten en de prijs wordt opgevoerd tot Fl. 300,=. Pastoor Goijarts krijgt de nodige verwijten naar zijn hoofd geslingerd, maar die reageert heel koeltjes door op te merken dat iedereen vrij is een stoel te pachten en welke stoel hij of zij wil, dat is ieders vrije keuze.

Ook deze hobbel weet het kerkbestuur echter te nemen en op 21 december 1947 wordt de kerk met een plechtige inzegening opnieuw in gebruik genomen.

Opnieuw overheid versus overheid

Eigenlijk wordt er, nadat de kerk eenmaal is gebouwd, steeds weer het nodige aan gesleuteld, maar het duurt tot 1923 voordat er echt grote veranderingen gaan komen. De combinatie kerk/pastorie is niet echt gelukkig, ook al is het misschien een voordeel dat de pastoor via een keukenraampje het gedrag van zijn gelovigen in de kerk in de gaten kan houden.

Bovendien begint het gebouw, mede als gevolg van drastische bezuinigingen in 1845, de nodige mankementen te vertonen. Linksom of rechtsom, er zal opnieuw fors geïnvesteerd moeten worden. We praten dan over een bedrag van Fl. 33.340,= en dat tikt behoorlijk aan.

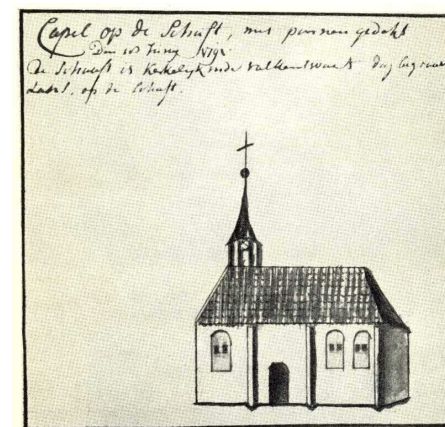
Pastoor Franciscus Alphonus Raphael van den Bichelaer gaat zijn parochianen bewerken om maar vooral royaal te geven tijdens de speciale collectes en zo waar, deze extra inzameling levert de pastoor Fl. 3.000,= op. Opnieuw dient zich dan een verschil van mening aan tussen de kerkelijke en de gemeentelijke overheid, want burgemeester Johan Baken weigert ook maar één cent bij te dragen voor de plannen van het kerkbestuur. Pastoor van den Bichelaer omschrijft het in zijn 'Memoriale Parochiae' als volgt: *"De burgemeester Joh. Baken Heuvels heeft daarvoor niets gegeven, hij had heel wat opmerkingen veil, welke zeer ongegrond waren en met de zaak niets uit te staan hadden"*.

In dat verband wordt een verwijzing gemaakt naar de goedgeefsheid van Maria Catharina en Maria Heuvels en het is duidelijk, dit zijn zusters van de wederhelft van de burgemeester.

Schaft

We hebben het al eerder vastgesteld, Schaft krijgt al omstreeks 1520 zijn eigen kapel. In 1648 wordt deze gesloten en gesloopt en omstreeks 1673 krijgt Schaft zijn schuurkerk.

Ook van deze kerk heeft Hendrik Verhees in 1791 een plaatje gemaakt en voor alle zekerheid heeft hij er maar tevens bijgeschreven dat er op Schaft wordt begraven. Dat gebeurt vanaf 1770 als positief wordt beschikt op een verzoek om in het vervolg de doden in eigen grond te mogen begraven.

Belangrijkste argument is dat het circa anderhalf uur gaans is om de doden in Valkenswaard te begraven en dat lijdt tot groot nadeel en ongemak voor de ingezetenen van Schaft.

Het kerkhof van Schaft was drie keer zo groot als dat van Borkel en dat had alles te maken met het feit, dat het kerkhof lag op de plaats waar vroeger de kapel heeft gestaan. Mede daarom zien we ook dat het kerkhof aan de andere kant van de weg ligt dan de schuurkerk. Het kerkhof lag in het gebied "De Hoge Beemden" en de schuurkerk in het gebied "De Schaftschen Akker".

Daarom staat het kerkhof op een andere kadastrale kaart afgebeeld dan de kapel en dat is heel lastig om weer te geven of we moeten het nodige plak en knipwerk gaan verrichten. Waarschijnlijk spreekt het veel meer om een plaatje van de huidige situatie ter plaatse te laten zien.

Het kerkhof wordt op 6 februari 1847, nadat de nieuwe kerk klaar is, verkocht aan Jan Albert Bots, kerkmeester en bouwman en wonende 'Op de Hoef' voor het bedrag van Fl. 20,=.

Vervolgens gaat deze grond in de loop der jaren van hand tot hand en we pakken de draad weer op als Peer Kwinten begin 20^e eeuw de grond van het kerkhof koopt van de drie dames Rutten. Als hij de grond koopt verzorgt hij die al jaren en dus verandert er niet veel. Zijn zoon Frans Kwinten is de volgende eigenaar om vervolgens uit te komen bij het heden en wel bij kleinzoon Tonnie Kwinten.

Volgens de overlevering is deze plek altijd met de nodige omzichtigheid behandeld, min of meer uit respect voor de doden en omdat het toch ook iets lugubers heeft. *“Ge moet er toch nie an denke da ge op dieje grond erpel zet”*, aldus Frans Kwinten.

In zijn tijd is het altijd een boomgaard geweest want dan hoef je in ieder geval niet te ploegen en zoon Tonnie heeft er een heel aardige paardenwei van gemaakt .

De schuurkerk stond waar nu Timmerfabriek Baken is gevestigd aan de andere kant van de weg. Bij mijn veldwerk kreeg ik een anekdote te horen die wil doen geloven dat op de hoek waar het kantoor ophoudt, een extra pilaar met kapje is gezet als nagedachtenis aan de vroegere schuurkerk.

Uiteraard hoort bij de plannen voor een nieuwe kerk ook een begroting. Die komt in eerste instantie uit op Fl. 18.506,16 en het kerkbestuur denkt zelf zo'n Fl. 4.110,= op te kunnen hoesten. Het verschil wordt via subsidie van de Koning verwacht, maar zo werkt dat niet altijd. Na veel vijven en zessen komt er op 22 maart 1844 een besluit van Koning Willem II, via de minister voor de Zaken der Roomsche Katholieke Eeredienst Ge. Pelichij, waarbij een subsidie van Fl. 6.500,= wordt toegekend.

En ook al valt dat tegen, er wordt terstond met de bouw begonnen, maar er moet wel op de nodige onderdelen worden bezuinigd. Zo wordt de pastorie samen met de kerk onder één dak gebouwd, het

gevolg daarvan kunnen we nu nog steeds aan het gebouw zien. Er loopt namelijk duidelijk een 'naad' waar vroeger de pastorie aan de kerk vast zat en waar nu een nieuw stuk aan de kerk is aangebouwd

Naast de kerk wordt het kerkhof gesitueerd, maar die is dan nog een stuk kleiner dan op dit moment, omdat de pastorie dan nog zijn eigen tuintje aan de voorkant van het gebouw krijgt.

Op 17 september 1944 wordt vervolgens de kerk ernstig beschadigd als gevolg van het offensief 'Market Garden'. Opnieuw moet fors in de buidel worden getast, want slechts een klein deel van de schade wordt vergoed door het Rijk.

Toch krijgt Borkel en Schaft in 1845 zijn nieuwe kerk tussen het Biestven en de Dommel, tussen de school en de Dommelbrug.

Pastoor Dobbelsteen heeft hier een belangrijke bijdrage aan geleverd, maar vooral ook de zaken die later nog aan de kerk zijn verbeterd, dragen het stempel van de ijverige en wat dat betreft onvermoeibare pastoor Dobbelsteen.

Ongetwijfeld heeft de levenservaring van pastoor Dobbelsteen daarbij toch een rol van betekenis gespeeld en zo zie je maar waar die zeven sacramenten al niet toe kunnen leiden!

Nieuwe kerk

Vanwege de eerdere actie van pastoor Intven wordt het kerkbestuur een beetje voorzichtiger. Natuurlijk zijn ze nog steeds van mening dat die nieuwe kerk er moet komen, maar ze zoeken andere kanalen waardoor ze zelf niet meer zo zeer op de voorgrond treden.

Zo wordt deken en pastoor G. W. van Someren ingeschakeld, die feitelijk via een achterdeur het Bisdom en de Koning blijft bestoken met argumenten, waarom die centrale kerk er toch echt zou moeten komen.

Op 23 november 1842 schrijft hij een brief waarin hij suggereert, dat het misschien best voor wat minder zou kunnen. De kosten van de bouwstoffen als kalk en leijen zijn verminderd en hij veronderstelt dat het kerkbestuur zelf zeer voordelig de stenen zou kunnen bakken.

Of dit ook echt is gebeurd, is mij niet gebleken, maar in die tijd zien we wel vaker dat er, bij een grote benodigde partij, een soort veldoven wordt ingeschakeld om ter plaatse stenen te bakken.

Op zich natuurlijk een heel aardig en plausibel verhaal maar vervolgens heb ik dat nagetrokken en dan blijkt dat die bedoelde pilaar gewoon in het verleden dienst deed om een poort aan op te hangen, die bij een verbouwing in 1948 is komen te vervallen.

Zo zie je maar weer hoe verhalen de wereld in komen die op zich ook weer niet echt ongeloofwaardig zijn, als je kijkt naar bijgevoegd plaatje!

Overheid versus overheid

Via mijn speurwerk naar de begraafplaatsen in Borkel en Schaft heb ik ontdekt hoe het bij de kerkelijke overheid eigenlijk allemaal in elkaar steekt. Van die andere, die burgerlijke overheid, denk ik het allemaal wel te weten maar of dat zo is, mag u zelf beoordelen.

Als u mogelijk mocht denken dat mijnheer pastoor de dienst uitmaakt of dat het kerkbestuur het allemaal voor het zeggen heeft, dan zit u er volledig naast. Voor de meest simpele beslissingen moet toestemming gevraagd worden aan het Bisdom en voor de verkoop van onroerend goed moet zelfs de Paus in Rome worden geconsulteerd.

En tot slot, in de tijd waar we hier over spreken, is uiteindelijk 'de Koning' degene die beslist als het gaat over grote investeringen, bijvoorbeeld voor het bouwen van een nieuwe kerk. Dat is bepaald niet onlogisch want uiteindelijk is het in die tijd de burgerlijke overheid, die via subsidies de meeste centen stopt in dat soort gebouwen.

Zo ook als rond 1836 in Borkel en Schaft gedacht gaat worden over het bouwen van een nieuwe kerk. De 'Koning' moet met de nodige pecunia over de brug komen en dus ook overtuigd worden van de noodzaak.

Op dat moment komt het eerder aangehaalde verhaal van de 'prutskerkskes' aan de orde, maar we zien nog iets anders. Ook binnen de eigen gemeenschap komt de 'overheid' in het geweer. Het is burgemeester Jan Cox die, samen met enkele raadsleden en herbergiers, een complot vormt om de plannen voor die nieuwe kerk van mijnheer pastoor te dwarsbomen.

Eerder hebben we gezien dat rond de kapel en het kerkhof zich kleine kernen gingen vormen en daar hoort, zeker in Brabant, ook de herberg bij. Die herbergiers zien hun etablissement aardig in de problemen komen als de kapel gaat verdwijnen, dus is hun bezwaar logisch en ook te verwachten. De argumenten van de burgemeester zijn van een andere orde, namelijk van puur financiële. Hij is van mening dat het kerkbestuur zich te hoge lasten op de nek haalt, die uiteindelijk door de burgerij betaald moeten worden en dat vindt hij onverantwoord.

Het ene rekest na het andere gaat richting Bisdom en ook richting de Koning, waarbij bepaald niet altijd zuivere argumenten worden gebruikt, maar verwacht mag worden dat de hooggeleerde heren daar wel doorheen kunnen kijken. Er gaan vele jaren over heen en de brieven blijven elkaar opvolgen.

Als in 1840 burgemeester Cox komt te overlijden, probeert pastoor Intven via een achterdeur de zaken in zijn voordeel te doen beslechten, door zijn kerkmeester Jan Bots voor de functie van burgemeester naar voren te schuiven. Zeer waarschijnlijk werkt die actie averechts, want nog in hetzelfde jaar verdwijnt pastoor Intven van het toneel en wordt overgeplaatst naar Tongeren.

Gerardus Dobbelsteen

Zijn opvolger wordt Gerardus Dobbelsteen uit Heeswijk. Dit is wel een heel bijzondere pastoor, zo kom je ze niet vaak tegen!

Hij wordt in 1790 geboren te Heeswijk, trouwt in 1814 met Anna Maria Vermeulen en het echtpaar krijgt vier kinderen. Twee van die kinderen overlijden reeds op jeugdige leeftijd en de twee overgebleven zoons worden..., u raadt het misschien al, priester en later ook pastoor!

Mevrouw Dobbelsteen overlijdt in 1819. Gerardus besluit dan te gaan studeren en hij doet dat aan het seminarie te Herlaar onder St. Michielsgestel. Op 20 December 1828 is de grote dag. Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid Gaspar Maximiliaan Droste Zu Vischering, bisschop van Munster wijdt hem te Munster tot Priester Gods. Op nieuwjaarsdag van het jaar 1829 zal hij zijn eerste H. Mis opdragen in het seminarie te Herlaar. Zowaar, een pastoor met levenservaring en een van de weinigen ter aarde die alle zeven sacramenten heeft ontvangen!

Je kunt bepaald niet zeggen dat pastoor Dobbelsteen met zijn gat in de boter is gevallen als hij in Borkel en Schaft wordt benoemd. Het probleem van de

centrale kerk tussen de beide kernen is nog lang niet opgelost, want de oppositie blijft ageren.

